

UOT:37.

QLOBAL DÜNYADA MƏDƏNİYYƏTLƏR ARASI DİALOQ – MÜASİRLİK

Abdullazadə Lalə Fizuli qızı, Salmanova Sahilə Ağahüseyn qızı
Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti
laleabdullazada@gmail.com

Xülasə. *Rabitə və informasiya texnologiyalarında fəvqəladə dəyişiklik və inkişafın nəticəsi olan qloballaşmanın, özü ilə gətirdiyi dəyərlərin spektrinin müxtəlif dövlətlərin sosial strukturlarına təsir göstərdiyi və standartlaşdırdığı iddia edilən bir dövrün şahidi oluruq. 20-ci əsrin ortalarından etibarən iqtisadi və sosial inkişaf, eləcə də texnoloji inkişaf cəmiyyətlərin həyat tərzinə və mədəni kimliklərinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərmişdir. Mədəniyyətlər arası qarşılıqlı əlaqə kimi təsvir edə biləcəyimiz və modernləşmə prosesi ilə başlayan bu dəyişiklik və çevrilmə, xüsusilə texnoloji inkişafın təsiri ilə sisteməlik mədəni tətbiqi əhatə etməyə başlamışdır. Daha çox qloballaşmanın mədəniyyətə təsiri ilə əlaqələndirilən bu dəyişiklikdə ümumilikdə Qərbin, xüsusən də Amerikanın mədəni vərdişlərinin oturuşması (Hall 1998: 39-45) dünyanın mədəni zənginliyi üçün ciddi təhlükələr yaradır. Məna baxımından anti-qloballaşma anlayışı olan mədəniyyət, cəmiyyətin bütün sosial davranışlarını və texniki institutlarını əhatə edəcək dərəcədə genişdir. Fərqli həyat tərzlərini izah etmək üçün mədəniyyətdən istifadə edən alman dil filosofu Herderin tək bir məna və bir xətt olan sivilizasiya və mədəniyyəti fərqləndirdiyini görürük (Williams 1993: 8-9). Mədəniyyət xaraktercə daha spesifik olsa da, sivilizasiya beynəlxalq ümumi dəyərlər səviyyəsinə yüksələn ümumi anlayışa, davranışa və yaşayış vasitələrinə uyğundur (Kafesoğlu 1983: 16). İlk dəfə 'hars' anlayışını türkçə mədəniyyət anlayışına qarşılıq olaraq istifadə edən Gökalp, sivilizasiyanı da beynəlxalq kateqoriyaya, mədəniyyəti isə milli kateqoriyaya yerləşdirir və sivilizasiyanın həddindən artıq yüksəlişini müsbət qiymətləndirmir.*

Açar sözlər: sivilizasiya, mədəniyyət, texnologiya, yenilik, dialoq

Keywords: civilization, culture, technology, innovation, dialogue

Ключевые слова: цивилизация, культура, технологии, инновации, диалог

Rabitə və informasiya texnologiyalarında fəvqəladə dəyişiklik və inkişafın nəticəsi olan qloballaşmanın, özü ilə gətirdiyi dəyərlərin spektrinin müxtəlif dövlətlərin sosial strukturlarına təsir göstərdiyi və standartlaşdırdığı iddia edilən bir dövrün şahidi oluruq. 20-ci əsrin ortalarından etibarən iqtisadi və sosial inkişaf, eləcə də texnoloji inkişaf cəmiyyətlərin həyat tərzinə və mədəni kimliklərinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərmişdir. Mədəniyyətlər arası qarşılıqlı əlaqə kimi təsvir edə biləcəyimiz və modernləşmə prosesi ilə başlayan bu dəyişiklik və çevrilmə, xüsusilə texnoloji inkişafın təsiri ilə sisteməlik mədəni tətbiqi əhatə etməyə başlamışdır. Daha çox qloballaşmanın mədəniyyətə təsiri ilə əlaqələndirilən bu dəyişiklikdə ümumilikdə Qərbin, xüsusən də Amerikanın mədəni vərdişlərinin oturuşması (Hall 1998: 39-45) dünyanın mədəni zənginliyi üçün ciddi təhlükələr yaradır. Məna baxımından anti-qloballaşma anlayışı olan mədəniyyət, cəmiyyətin bütün sosial davranışlarını və texniki institutlarını əhatə edəcək dərəcədə genişdir. Fərqli həyat tərzlərini izah etmək üçün mədəniyyətdən istifadə edən alman dil filosofu Herderin tək bir məna və bir xətt olan sivilizasiya və mədəniyyəti fərqləndirdiyini görürük (Williams 1993: 8-9). Mədəniyyət xaraktercə daha spesifik olsa da, sivilizasiya beynəlxalq ümumi dəyərlər səviyyəsinə yüksələn ümumi anlayışa, davranışa və yaşayış vasitələrinə uyğundur (Kafesoğlu 1983: 16). İlk dəfə 'hars' anlayışını türkçə mədəniyyət anlayışına qarşılıq olaraq istifadə edən Gökalp, sivilizasiyanı da beynəlxalq kateqoriyaya, mədəniyyəti isə milli kateqoriyaya yerləşdirir və sivilizasiyanın həddindən artıq yüksəlişini müsbət qiymətləndirmir. (Gökalp

1968: 38). Sivilizasiyanın qaynağını mədəniyyətdə tapan Gökalp, öz mədəniyyətini yüksəldən millətin sivilizasiyaya töhfə verəcəyinə diqqət çəkir. Onun fikrincə, sivilizasiya insanlara alətlər, mədəniyyət isə hədəflər verir. Millətləri yüksəldən şey mədəniyyət və sivilizasiyanın harmonik birləşməsindən asılıdır. Sivilizasiyaya milli mədəniyyət aşılanaq uyğunlaşdırılmalıdır (Gökalp 1976: 29-42). Əks halda, hər cür yad həzzləri əsas həzzlərə çevirmək ekzotizmə gətirib çıxaracaq və bu vəziyyət sosial baxımdan patoloji olacaq. Sivilizasiyanın hədsiz inkişafının mədəniyyəti məhv edəcəyi, mədəniyyətlə sivilizasiya arasında ziddiyyətin yaranması tezisi müasir informasiya əsrində KİV və sosial medianın tətbiq etdiyi terminologiya və mədəni hegemonluğun dəyişməsi ilə ortaya çıxır. 19-cu əsrin sonlarından hegemon görünüş qazanan sivilizasiya XXI əsrdə də yeni görünüşü, üsul və effektləri ilə dünyanın mədəni zənginliyini standartlaşdırma vasitəsi kimi funksionallığını davam etdirir. Qloballaşmanı tənqidi qiymətləndirən və onu imperializmin yeni siması olaraq təyin edən araşdırmalarda qloballaşmanın son mərhələsində meydana çıxan ünsiyyət vasitələrinin mədəni ölçüdəki yeri vurğulanır. (Robertson 1999: 99).

Qloballaşma prosesində medianın fəal rol oynadığını iddia edən bu fikir, yad mədəniyyətin dəyər və vərdislərinin yayılması və tərənnümü üçün mediadan istifadəni, media məhsullarının bombardmanı yolu ilə milli-yerli mədəniyyətlərin məhv edilməsini müəyyən edir. (Tomlinson 1997: 134). Medianı “Qərb”, “xristian”, “imperialist” və “korruptioner” dəyərlərin daşıyıcısı hesab edən dairələr olsa da, bəziləri üçün media özlərindən kənarda açılmaq üçün faydalı agentdir (Ahıska 1995: 6-8).

Mətbəə, qəzet, radio və xüsusilə televiziya ilə başlayaraq ünsiyyət vasitələrinin cəmiyyətə təsirlərini araşdıran MakLuhan bu vasitələrin mədəniyyəti dünyaya yaydığını müəyyən edir. “Media mesajdır” tezisini texnoloji determinizmlə ortaya qoyan McLuhan, veriləcək mesajın mühit tərəfindən formalaşdığını və mesajın keyfiyyətini medianın keyfiyyətinin təyin edəcəyini qiymətləndirir. Ünsiyyət vasitələrinin istifadəsinin artacağını proqnozlaşdıran MakLuhanın fikrincə, dünya daha asan əldə edilən bir əraziyə çevrilir və getdikcə kiçilməkdədir. Qloballaşma prosesində medianın rolunu məzmunundan çox, alətin təsiri ilə əlaqələndirən Makluhanın dünyanı sıx əlaqələr şəbəkəsinə malik “qlobal kənd” kimi təsvir etməsi diqqət çəkir. Dünyanın müxtəlif yerlərində baş verəcək hadisələrdən fərqli bölgələrdəki insanların eyni vaxtda məlumatlandırılması mümkün olduqda, hadisənin təsiri genişlənəcək və qlobal ölçüyə çatacaq. Zaman və məkan anlayışının köhnə dar modellərindən uzaqlaşmaq, eyni vaxtda işdə və əldə edilən məsafələrdə inqilabi artıma səbəb olmaq, qlobal miqyasda insanları bir çox səviyyələrdə bir araya gətirdi. Hər cür ideologiya və hadisələri aşan bir gücə çevrilən qloballaşmanın modernləşən siması bütün hərbi, iqtisadi, siyasi, coğrafi və mədəni sahələri əhatə edən qeyri-adi bir təşkilata çevrilmişdir. Beləliklə, qloballaşma texnologiya vasitəsilə insanların bir-birindən iqtisadi və sosial-mədəni asılılığını qaçılmaz edib.

Qloballaşmanın dərəcəsindən asılı olmayaraq, biz öz kökümüze bağlılığımızı itirməməliyik. Çünki kökündən qopandan sonra o qloballaşmanın gətirdiyi xeyirin daha böyük fəsadı olacaq. Mənəviyyatından, dinindən, imanından qopmamaq şərtilə qloballaşmaq lazımdır. Qloballaşma və integrasiya prosesləri məhz texnoloji istiqamətlər üzrə getməlidir. Mədəniyyət və mənəviyyat məsələlərində mümkün qədər mühafizəkar olmaq lazımdır. Gənclərin bədii-estetik tərbiyəsində, zövqündə, mənəviyyatında bir çox deformasiyalar özünü göstərməkdədir. Bazar iqtisadiyyatının və informasiya texnologiyalarının sürətlə inkişafı dünya dövlətləri sistemində müxtəlif maddi və mənəvi dəyərlərə, o cümlədən mədəni düşüncələrə malik xalqlar arasında əlaqələrin harmonik uzlaşmasını və inkişafını tələb edir. Əgər bu gün dünyada mövcud münaqişələri ədalətli şəkildə həll edib bəşəriyyətə sabitlik və sülh gətirmək istəyi varsa, ilk növbədə başqa mədəniyyətlərə və düşüncələrə sahib xalqların

özünəməxsusluğuna hörmətlə yanaşmalı, etnomədəniyyətin xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla onun bəşəri dəyərlərlə uzlaşmasına nail olmalıyıq. Hər hansı bir dövlət iqtisadi və mədəni inkişafa nail olmaq istəyirsə, o, artıq bu baxımdan yüksəliş əldə etmiş dövlətlərin tarixi sınaqlarından uğurla çıxmış qanunları tətbiq etməlidir. Bu qanunlar bütün xalqlar və mədəniyyətlər üçün eyni olmasa da, oxşardır. İqtisadiyyatda inkişafın əldə olunması cəmiyyətdə mədəniyyətin bir forması kimi iqtisadi mədəniyyətin təşəkkülünə təkan vermiş olur. Digər mədəniyyət formalarından fərqli olaraq iqtisadi mədəniyyət qanunlarının ümumiliyi nəticəsində məzmununa görə eyniliyi şərtləndirir. Bu baxımdan dünya dövlətləri sistemində vahid iqtisadi mədəniyyətin formalaşdırılması iqtisadi qanunların tətbiqi ilə mümkündürsə, bu, artıq iqtisadi mədəniyyət fonunda mənəvi mədəniyyətlərin uzlaşmasına və mübadiləsinə real imkanlar açmış olur. İqtisadi inkişafa nail olmaq yolu ilə mədəni dəyərlərin uzlaşmasına və harmoniyasına nail olmaq vacib şərtidir. Dövlətlər arasında iqtisadi əlaqələrin inkişafının qloballaşması və tədricən vahid dünya iqtisadi məkanının formalaşması dünya dövlətləri sistemində yaşayan xalqların mədəniyyətlərinin, mədəni düşüncələrinin və davranışlarının bu reallığın tələblərinə uyğun olaraq formalaşması zərurətini yaratmışdır. Lakin bu formalaşma prosesi digər xarici mədəni dəyərlərin kortəbii şəkildə mənimsənilməsindən ibarət olmayıb, öz etnomədəniyyətinin başqa mədəniyyət nümayəndələrinə təbliğ edilməsini və mədəni dəyərlərin qarşılıqlı mübadiləsinə tələb edir. Mədəni dəyərlərin qarşılıqlı mübadiləsinin və sintezinin ana xəttini bəşəriyyətin çiçəklənməsinə, onun düzgün və ədalətli inkişafına xidmət edən vahid dünya mədəniyyətini formalaşdırmaq, sosial-mədəni münasibətlərin harmonik inkişafına nail olmaq təşkil etməlidir. Dünya mədəniyyətinin vahidliyinə nail olmaq, günümüzün reallıqları fonunda çətin görünərsə də, sabahın tələbi və bəşəriyyətin gələcək inkişafı üçün başlıca təminat olacaqdır. Biz bu həqiqəti bu gün söyləməsək, sabah həmin həqiqət özü-özünü söylətməyə vadar edəcəkdir. Bu baxımdan mədəniyyətlərin qloballaşması və bu sahədə mövcud problemlərin nəzəri təhlilinin araşdırılması olduqca əhəmiyyətlidir.

Ədəbiyyat

- 1.AHISKA, Meltem (1995), "Medya, Küresellik ve Yerellik", Toplum ve Bilim Dergisi, 67, Güz, 6-23
- 2.HALL, Stuart (1998), "Yerel ve Küresel: Küreselleşme ve Etniklik", Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi, Der. Anthony D. King, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 39-61.
- 3.GÖKALP, Ziya (1976), Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- 4.GÖKALP, Ziya (1968), Türkçülüğün Esasları, İstanbul: Varlık Yayınları.
- 5.KAFESOĞLU, İbrahim (1983), Türk Milli Kültürü, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- 6.ROBERTSON, Roland (1999),. Küreselleşme: Toplum Kuramı ve Küresel Kültür, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları
- 7.TOMLINSON, John (1997), "Internationalism, Globalization and Cultural Imperialism", Media And Cultural Regulation: Culture, Media and Identities, Ed. Kenneth Thompson, London: Sage Publication, 118-153
- 8.WILLIAMS, Raymond (1993), Kültür, Çev. Suavi Aydın, Ankara: İmge Yayınları.

INTERCULTURAL DIALOGUE IN THE GLOBAL WORLD – MODERNITY

Abdullazade Lala Fizuli, Salmanova Sahila Agahuseyn

Summary

We are witnessing an era in which globalization, which is the result of extraordinary changes and developments in communication and information technologies, and the spectrum of values it brings with it, is said to have influenced and standardized the social structures of

different states. Since the mid-20th century, economic and social developments, as well as technological developments, have significantly affected the lifestyles and cultural identities of societies. This change and transformation, which we can describe as intercultural interaction and which began with the process of modernization, has begun to encompass systematic cultural application, especially with the influence of technological development. In this change, which is more associated with the impact of globalization on culture, the settling of Western cultural habits in general, and American in particular (Hall 1998: 39-45), poses serious threats to the cultural richness of the world. In terms of meaning, culture, which is an anti-globalization concept, is broad enough to encompass all social behaviors and technical institutions of society. We see that the German language philosopher Herder, who uses culture to explain different lifestyles, distinguishes civilization and culture, which have a single meaning and a single line (Williams 1993: 8-9). Although culture is more specific in nature, civilization corresponds to a general understanding, behavior and means of living that rise to the level of international common values (Kafesoğlu 1983: 16). Gökalp, who first used the concept of 'hars' as a counterpart to the Turkish concept of culture, places civilization in the international category and culture in the national category and does not evaluate the excessive rise of civilization positively.

МЕЖКУЛЬТУРНЫЙ ДИАЛОГ В ГЛОБАЛЬНОМ МИРЕ – СОВРЕМЕННОСТЬ

Абдуллазаде Лала Физули кызы, Салманова Сахила Агагусейн кызы
Резюме

Мы являемся свидетелями эпохи, в которой глобализация, являющаяся результатом чрезвычайных изменений и развития коммуникационных и информационных технологий, якобы влияет и стандартизирует спектр ценностей, которые она приносит с собой в социальные структуры различных государств. С середины 20-го века экономическое и социальное развитие, а также технологические разработки оказали значительное влияние на образ жизни и культурную самобытность общества. Это изменение и трансформация, которые мы можем описать как межкультурное взаимодействие и которые начались с процессом модернизации, начали включать систематическое культурное применение, особенно под влиянием технологического развития. При этом изменение, которое в основном связано с воздействием глобализации на культуру, урегулирование культурных привычек Запада в целом и Америки в частности (Hall 1998: 39-45), представляет собой серьезную угрозу культурному богатству мира. Культура, которая по смыслу является антиглобалистской концепцией, достаточно широка, чтобы включать в себя все виды социального поведения и технические институты общества. Мы видим, что немецкий лингвист Гердер, использующий культуру для объяснения различных образов жизни, различает цивилизацию и культуру, которые имеют одно значение и одну линию (Williams 1993: 8-9). Хотя культура имеет более конкретный характер, цивилизация соответствует общему пониманию, поведению и средствам жизни, которые поднимаются до уровня международных общих ценностей (Кафесоглу 1983: 16). Гёкальп, который впервые использовал понятие «харс» в качестве аналога турецкой концепции культуры, относит цивилизацию к международной категории, а культуру к национальной категории и не оценивает позитивно крайний подъем цивилизации.

Rəyçi: dos.A.M.Həsənova

Daxil olma tarixi 06 mart 2025-ci il